

Scriptie (8): denken over compositie

Mr. L.J.A. Pieterse*

Bij de compositie of structuur van een paper of scriptie gaat het om de wijze waarop de verhandeling is opgebouwd en het 'verhaal' aan de lezer wordt gepresenteerd. 'Het idee van een te maken werk is voor mij zo gebonden aan opbouw en ordening en het daarmee gepaard gaande plezier, dat ik als ik, hoe onmogelijk dat ook is, mijn werk kant en klaar aangeboden zou krijgen, me er beschaamd en teleurgesteld bij zou voelen, alsof ik beetgenomen was', om stichtende woorden van een bekende componist aan te halen.¹

Het is aan te raden om de opbouw van het werkstuk vooraf op papier te zetten, en wel in de vorm van een werkplan of (voorlopige) inhoudsopgave: een verdeling van de stof over hoofdstukken, paragrafen en subparagrafen. 'De inhoudsopgave vormt de mal van het manuscript. Zij geeft de *context of justification* weer, het verhaal zoals je het aan de lezer gaat vertellen.'² Wie de inhoudsopgave ter hand neemt, moet op basis daarvan het gevoel krijgen dat hij weet waarover de verhandeling gaat (dan wel zal gaan) en kunnen begrijpen wat de samenhang is tussen de verschillende hoofdstukken. Verder moet het geraamte een indruk verschaffen van de (relatieve) omvang van de hoofdstukken.

Met de opzet van de inhoudsopgave zal de begeleider zich over het algemeen willen bemoeien. Hij zal er zijn goedkeuring aan moeten geven, wil de student met een gerust hart kunnen gaan schrijven. Niet iedere opzet leidt er namelijk toe dat een scriptie van voldoende niveau kan worden afgeleverd. Maar het komt ook voor dat de opzet te ambitieus is, hoewel dat niet bij ieder onderwerp even gemakkelijk is om in te schatten, ook omdat de begeleidende docent niet altijd zicht heeft op de capaciteiten van de student.

De inhoudsopgave en daarmee de compositie van het verhaal zal veelal niet meteen in beton zijn gegoten. 'De opzet is een leidraad, niet een dictaat'³ voor de student. Naarmate het werk vordert, zal er ongetwijfeld worden gesleuteld aan de opzet. Dat is bijna niet te vermijden, maar uiteindelijk moet er iets massiefs staan, dat wil zeggen: '[e]en compositie van moleculen en atomen die weigert te bewegen'.⁴

De inhoudsopgave vormt – dat zal inmiddels duidelijk zijn – een belangrijk onderdeel van de opzet van de paper of scriptie. In het maken van een goede inhoudsopgave (die als werkhypothese dienst kan doen) kan nogal wat tijd gaan zitten.⁵ Maar de maker ervan zal zich gesteund kunnen weten door de gedachte dat de structuur van het onderzoeksverslag in ieder geval zal (moeten) bestaan uit een inleiding, een 'middenstuk', zoals dat wel wat plastisch wordt genoemd, en een afsluiting, de conclusie dus. Ieder werkstuk – ook een artikel of zelfs een proefschrift – heeft een min of meer natuurlijke opbouw. De auteur zal namelijk niet zomaar ergens beginnen, maar het door hem betoogde op een logische wijze aan de lezer trachten te openbaren.⁶ De ideale structuur van een betoog ontwikkelt zich meestal als het ware vanzelf, al is dat niet een magisch gebeuren, maar doorgaans vooral een kwestie van nadenken en ook wel proberen, van hard werken dus (degene die 'zelf denkt, vrijwillig en juist denkt, die bezit het kompas waarmee hij de juiste weg kan vinden',⁷ zoals een negentiende-eeuwse geleerde dat uitdrukte). Wie bijvoorbeeld de onderlinge-overlegprocedure wil beoordelen die in sommige verdragen als *tie-breaker* is opgenomen om de vestigingsplaats van een *dual resident* te bepalen,⁸ zal deze procedure eerst moeten beschrijven. Het spreekt voor zich dat deze exercitie in het eerste hoofdstuk van het 'middenstuk' moet worden opgenomen. In het volgende hoofdstuk zal de lezer duidelijk gemaakt moeten worden wat de beoordelingscriteria zijn. Anders gezegd: het relevante toetsingskader zal moeten worden uitgewerkt. De toetsing zelf – in welke mate aan de beoordelingscriteria wordt voldaan – zal logischerwijs in een apart hoofdstuk worden ondergebracht. De conclusie vindt zijn natuurlijke plaats in een afsluitend hoofd-

* Verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

1 Igor Stravinsky, *Muzikale poëtica in de vorm van zes lessen*, Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam 2012, p. 68 (*Poétique Musicale*, 1942, vertaald door Pien Braat).

2 Herman Lelieveldt, *Promoveren. Een wegwijzer voor de beginnend wetenschapper*, vijfde druk, Uitgeverij Aksant, Amsterdam 2011, p. 33.

3 W.C.L. van der Grinten, 'De promotor', *AA* 1985/12, p. XVI.

4 Manon Uphoff, *De ochtend valt*, De Bezige Bij, Amsterdam 2012, p. 38.

5 Vgl. ook A.O. Lubbers, 'Fiscaal-juridisch onderzoek: time to changel' (Opinie), *NTRF* 2010/1, p. 2.

6 Zie voor een overzicht van 'de geboden die voor de Compositie gelden en die men (...) nooit mag hopen straffeloos te kunnen overtreden': Gerard Reve, *Zelf Schrijver Worden*, vierde druk, De Bezige Bij, Amsterdam 2011, p. 41 e.v.

7 Arthur Schopenhauer, *Middenstanders van de wetenschap. Over de universiteit*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 2008, p. 195 (drie essays uit: *Parerga und Paralipomena*, vertaald door Hans Driessen).

8 Zie over deze *tie-breaker*: A.C.G.A.C. de Graaf, P. Kavelaars en A.J.A. Stevens, *Internationaal belastingrecht*, zesde druk, Kluwer, Deventer 2012, p. 27 en C. van Raad, *Cursus Belastingrecht* (Internationaal Belastingrecht), Kluwer, Deventer 2012, p. 200.

stuk.⁹ Er zijn echter ook onderwerpen die zich goed lenen voor een chronologische behandeling (de historische ontwikkeling van de hypotheekrenteaftrek in de inkomstenbelasting of de evolutie van het begrip verkrijging in de overdrachtsbelasting, om twee voorbeelden te geven). Maar het is niet verboden om het kloppende hart van het werkstuk op originele wijze in elkaar te zetten (en invulling te geven aan het in onze seculiere samenleving voorkomende ‘streven zich boven de menigte te verheffen en zich te “onderscheiden” op welke manier zijn talenten dat ook maar toestaan’¹⁰). Zo kan de student zich laten inspireren door de opbouw van een muziekstuk (zoals de sonatevorm) of zich laten leiden door ordeningsprincipes die in de architectuur worden gebruikt (zoals deling, verschuiving, wenteling, schakeling en vouwing¹¹). Een werkstuk kan ook worden opgesteld aan de hand van de regels van de klassieke retorica, zoals een hooggeleerde preadviseur enkele jaren geleden bij ‘wijze van experiment’ deed.¹² Op het moment dat de (voorlopige) inhoudsopgave op deze of op een van de vele andere manieren is neergezet, worden de contouren van het werkstuk zichtbaar, en zoiets geeft de student en zijn begeleider houvast. Veelal zal dan ook in één oogopslag duidelijk worden welke paragrafen en/of hoofdstukken niet bijdragen aan de beantwoording van de probleemstelling. Deze delen zullen zonder meer moeten worden geschrapt.

Als de inhoudsopgave eenmaal is uitgewerkt, is het goed om een eerste versie van de inleiding te schrijven. Het doel van de (uiteindelijke) inleiding is om de lezer te informeren over wat hij kan verwachten. (‘Wat is het verschil tussen de eerste en de laatste versie van de inleiding? Het feit dat je in de laatste versie veel minder belooft dan in de eerste en dat je voorzichtiger bent.’¹³) Er zijn auteurs die in de inleiding de ‘clou’ verklappen en al duidelijk maken wat hun bevindingen zijn of wat hun standpunt dan wel conclusie is.¹⁴ Sommigen beschouwen dit als een doodzonde, maar buitenlandse onderzoekers hebben weten aan te tonen dat lezers een verhaal juist *meer* waarderen als zij tijdens het lezen het einde al kennen.¹⁵ Wat er van deze prikkelende bevinding zij, in de inleiding dient in ieder geval aan de orde te komen *waarom* een onderwerp is onderzocht (aanleiding, belang van het onderzoek en context), *wat* is onderzocht en wel zo precies mogelijk (probleemstelling,¹⁶ maar ook de afbakening van het onderzoek) en *hoe* het onderzoek is opgezet (methode van onderzoek).¹⁷ De laatste paragraaf van de inleiding zal vaak ook een soort leeswijzer of plan van behandeling bevatten dat de opbouw van de scriptie op overzichtelijke wijze in kaart brengt (‘Om de materie goed te kunnen begrijpen, opent het eerste hoofdstuk met (...). Aansluitend volgt een beschrijving van (...). Vervolgens bespreek ik het toetsingskader. Het vierde hoofdstuk is de plaats waar (...).’). Na de inleiding zal het ‘echte verhaal’ moeten worden geschreven.¹⁸ In de conclusie ten slotte, presenteert de student zijn bevindingen. De conclusie bevat in ieder geval een antwoord op de centrale vraag (de probleemstelling), en wel op zodanige wijze dat een lezer die kennis wil nemen van de resultaten van het onderzoek moet kunnen volstaan met het lezen van de inleiding en de conclusie. De lezer die dat doet, moet als het ware iets onontkoombars ervaren als luisterde hij naar ‘Bachs tweestemmige *Inventionen* voor piano. Elke noot staat daar op zijn plaats; er is niets wat je zou kunnen veranderen’,¹⁹ om de ideale maatstaf aan te reiken.

9 Marijke van Dijk (bewerking en redactie), *Schrijven en presenteren op academisch niveau*, VU University Press, Amsterdam 2012, p. 30.

10 Alain de Botton, *Ode aan het kijken*, Uitgeverij Atlas Contact, Amsterdam 2012, p. 73 (*On seeing and noticing*, 2005, vertaald door Jelle Noorman).

11 Zie daarover bijvoorbeeld: *Typologie van de reeks. Ordeningsprincipes in het werk van Henk van Bennekum*, Uitgeverij De Mandarijn, Gorinchem 1983, p. 5 e.v.

12 Zie het preadvies van P.H.J. Essers dat is te vinden in: *Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap*, nr. 224, Kluwer, Deventer 2005, p. 5.

13 Umberto Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie?*, dertiende druk, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2010, p. 138 (*Come si fa una tesi di laurea*, 1977, vertaald en bewerkt door Yond Boeke en Patty Krone).

14 Zie bijvoorbeeld: R.E. Zwier, ‘De soortbenadering in het aanmerkelijk belang’, *WFR* 2011/6916, p. 978 of de publicatie van het duo A.J. van Doesum en H.W.M. van Kesteren, ‘Aftrek van voorbelasting ter zake van handelingen buiten het kader van de onderneming’, *WFR* 2011/6928, par. 1.

15 Zie daarover: Ellen de Bruin, ‘Clou verklappen vergroot leesplezier’, *NRC Handelsblad* 16 augustus 2011, p. 16 (‘Cultuur’).

16 Zie ‘Scriptie (2): probleemstelling als recept?’ (Column), *Forfaitair* 2011/217, p. 37.

17 Zie ‘Scriptie (3): methodisch keurslijf?’ (Column), *Forfaitair* 2011/219, p. 36.

18 L.J.A. Pieterse, *Een sprong in de fiscale methodologie. Over het schrijven van papers en scripties*, Sdu Uitgevers, Den Haag 2011.

19 Aldus Steven Weinberg (Wim Kayzer, *Het boek van de schoonheid en de troost*, Uitgeverij Contact, Amsterdam 2000, p. 75).